

GERTAERA- ETA EMAITZA-IZENAK

Miren Azkarate Villar

UPV/EHU eta Euskaltzaindia

0. Sarrera

1968a hartzen dugu, oro har, euskararen batasun bidearen hasierako urtetzat. Ordutik hona, buru-belarri murgildu da herri hau Euskaltzaindiaren gidaritzapean euskara batu, estandar baterako ereduaren bila. Eta ahalegin horretan, azken 30 urte hauetan, unibertsitatearen ekarpena izan dugu ez bakarrik bidelagun, baita bide-erakusle ere. Izan ere, literatura-ondareari begiratzean (hori izan baitugu oinarri eta euskarri ibilbide honetan) nahitaezkoa izan zaigu hizkuntzalaritza teorikoaren ekarpena, hark eman dizkigun lanabesak baliatzea gure ondarea behar bezala aztertzeko. Bietan nabarmendu da Patxi Goenaga Mendizabal, hurrengo mendeetarako tradizioaren araberako euskara estandarra finkatzeko ahalegin eta ikerketan eta, horretarako ezinbesteko diren lanabes teorikoak euskararen zerbitzura jartzeko ahaleginean.

Euskararen estandarizazioari eta ikerkuntzari eginiko ekarpenaren berri ematea besteren esku utziaz, bi datu xume baino ez 1978ko *Gramatika Bideetan* hura gogora ekartzeko: hizkuntzalaritza teorikoaren bide berriak urratu zituen Chomskyren 1957ko *Syntactic Structures* gu guztion eskura jarri zuen saioa; eta handik urte gutxira, 1980an, berriro ere Chomskyren lanei jarraiki, *Gramatika Bideetan* berrikusia. Gero etorriko ziren doktore-tesia, edo Gramatika Batzordeko 25 urte luzeko lana.

Bide beretik landu eta jorratu nahi izan dugu hitz-eraketaren arloa ere, eredutzat ditugun euskal autoreen testuak eta hizkuntzalaritza teorikoaren argibideak uztartuaz. Landuxeagoa dugun Hitz-elkarketaren alorretik Eratorbidearen eremura etorriaz, hor ditugu lehenik Euskaltzaindiaren LEF batzordeak erator-atzizkiez landutako txostenak liburu gisa argitaratu ez, baina ikertzaile bati baino gehiagori bide eman diotenak, gaurko hizkuntzalaritza teorikoak baliatzen dituen azterbideak aplikatuaz, ikerlan teorikoa egiteko,¹ batetik, eta, horri esker, hainbat atzizkiren erabilera zuzena argitzeko, bestetik. Zer esanik ez, azken urteetan sortutako hainbat hitz eratorriren zuzentasunaz erabakiak hartu ahal izateko erabakigarriak izan dira azterketa hauek.

Eginkizuna, ordea, ez da amaitu. Esku bete lan dugu oraindik ere argumentu-egitura, theta-rolak, 'herentzia', egitura lexiko kontzeptuala, aditzen aspektu lexikoa, esanahiaren araberako aditz motak... kontuan harturik atzizkiak eta hitz elkartuak ikertzen. Egiteko dugun bide horretan pausu txiki bat eman nahi dut lan honetan, eta, horretarako, lerro hauek Patxi Goenagaren omenez moldatzen ari naizenez, ger-

¹ Ikus, besteak beste, Artiagoitia (1995), Gràcia et al. (arg) (2000), Perez Gaztelu et al. (2004).

taera eta emaitza izenak hartuko dituk aztergai, lotura baitute hark bere tesian landuriko nominalizazioekin.

1. *Gertaera eta emaitza izenak*

Gai korapilatsua da aditzari erantsirik *gertaera* edo *emaitza* adierazten duten atzizkien azterketari dagokiona. Ikus dezagun, lehenik, zeri deitu dioten hizkuntzalariak *gertaera* edo *emaitza* izen. Aditzoinei erator-atzizkiren bat erantsirik sortzen diren izenen artean, Levyk (1978), esaterako, hiru motatako nominalizazioak bereizten ditu (egilea adierazten dutenez gain), Goenagak (1984) gainetik baino ez bada ere aipatzen dituenak:

- a. Ekintza nominalizazioak, ‘aditzak adierazten duen ekintza egitea’ esanahi dutenak (ingelesez ‘act of’ parafasia luketenak).
- b. Produktu nominalizazioak, norbaitek egindako ekintzaren ondorioztat har daitezkeenak, parafasi pasibodunak (‘the outcome of an act of...’, ‘that which is produced by the act of...’).
- c. ‘Paziente’ nominalizazioak, ekintzaren baten ondorio lirakeenak, baina parafasi aktibodunak (‘y such that x makes y’).

Azken bi nominalizazio-moten arteko desberdintasunik nabarmenena aditzaren objektua litzatekeenarekin batera erabili ahal izatean omen datza: *musical critique*, *critiques of music*, *constitutional amendment* edo *amendments to the constitution* gramatikalak dira, baina ez **student inventions of paper clips* edo **presidential appointees of women* adibidez.

Hala ere, oro har, *ekintza* nominalizazioen eta besteen arteko bereizketa izan dute askotan aztergai hizkuntzalariak. Eta guztiek aitortu dute atzizki beraren bidez sortutako izenak balio bat baino gehiago izan dezakeela. *Ikerketa* edo *erosketa*, esaterako, testuinguruaren arabera, izan daitezke ‘ikertzea’ zein ‘ikertzearen ondorioa, emaitza’; ‘eroste’ zein ‘erosi dena’. Azken urteetan, *argumentu egituraren* eta *herentziaren* argitan saiatu dira hizkuntzalariak azalpenak ematen.

1.1. *Gertaera-izenak / emaitza-izenak: gertaera argumentua*

Aditz baten argumentuak, eta hauek hartzen dituzten theta-rolak (rol semantikoak) aldatu egin daitezke, morfologia-eragiketen bidez. *Event changing-operations* deitzen die Haspelmath-ek halako eragiketeki (2002: 211). Williams-ek (1981) ohar-tarazi zuenetik argumentu egitura duen oin bati atzizkia eranstea zer aldaketa gerta daitekeen, artikulua-sorta mardula bil daiteke gai honi buruz idatziak bilduz gero.² Gai honetaz jardun duten hizkuntzalariak bat datoz esatean argumentu bat gehitu edo gutxitu ordez, adizetik eratorriak izanik, ekintza edo gertaera adierazten duten izenek heredatu egiten dutela aditzaren argumentu-egitura. Eta aditzak argumentu jakin bat gauzatzea eskatzen badu, hala eskatuko du ‘ekintza’ edo ‘gertaera’ adierazten duen izen eratorriak ere:

² Beste askoren artean, Booij (1988), Levin eta Rappaport (1988), Varela (1990), Piera eta Varela (1999).

- (1) a. el decano asistió a la asamblea > la asistencia del decano a la asamblea
 b. destruyeron *(el puente) (de madrugada) > la destrucción *(del puente) (de madrugada)
 c. coloca *(los libros) *(en la estantería) > la colocación *(de los libros) *(en la estantería)

Baina, horretaz gain, Fabb-ek (1984), Higginbotham-ek (1985), Grimshaw-ek (1990) edo Sadler eta Spencer-ek (1998) defendatu dute, kanpo eta barne-argumentuei loturiko theta-rolaz gain, aditzek badutela beste argumentu bat, *Event* rol tematikoa (Artiagoitiak (2000) *gertaera* deitu diona). Rol tematiko hori agertzen dela erakusten du, besteak beste, lokatiboak edo instrumentalak agertzeak (Fabb 1984). Hori izango litzateke *gertaera* adierazten duen *destruction* eta 'gertaeraren ondorioa' adierako *destruction* bereizteko modu bat.

Gainera, aditzak *eman* egin behar ditu theta-rolak modu batean edo bestean. Horregatik da nahitaezkoa *the destruction of the city*, barne-argumentua emanaz, eta agramatikala **the destruction* soila. Honek esan nahi du ezinbestekoa dela izen eratorri horiek beren ingurunean aztertzea; hau da, izen eratorria buru duen sintagma osoa kontuan hartzea.

Izen batek noiz duen *gertaera-egitura* eta noiz ez jakiteko irizpide-sorta bat eskaintzen du Grimshaw-k (1990), Artiagoitiak euskararentat moldatu duena (2000: 138-9).

1.2. Euskal gramatikarien sailkapenak

Euskaraz, *gertaera* izen dei diezaiekegu, aditzoinari *-era*, *-keta*, *-kuntza-*, *-men/-pen*, *-dura*, *-tza...* atzizkiak erantsiz sortzen ditugun izenei. Oro har euskal gramatikarien artean gutxi aztertu izan den puntua da *nominalizazio* atzizki deitu izan direnena, baina, hala ere, ohartzen gara modu desberdinean sailkatu dituztela:

- Azkuek (1923-25) batetik “derivativos operativos” sailean ematen ditu *-era* eta *-keta*; “derivativos nominales efectos” sailean, *-ada* eta *-dura*; izen abstraktuak sortzen dituzten atzizkien artean sartzen ditu *-men* eta *-kuntza*.
- Lafittek (1944) bi sailetan banatzen ditu atzizki hauek: ‘ekintza’ edo ‘gertaera’ adierazten dutenak (‘action’ dio berak): *-keta*, *-kunde*, *-kuntza*, *-men/-mendul-pen*, *-te*, *-tza* eta *-tze*; ‘ondorioa’ adierazten dutenak, berriz, *-men/-mendul-pen*, eta *-dura*.
- Hualdek (2003) atal bakarrean bildu ditu guztiak, ‘ekintza’ edo ‘ondorioa’ (‘action’ or ‘result’) adieraz dezaketen atzizkien atalean hain zuzen ere. Batzuek gehien bat ‘ekintza’ adierazten omen dute (*-pen*, *-keta* edo *-mendu-k*); beste batzuek, batik bat ‘ondorioa’ (*-dura*), baina bereizketa ez omen da zorrotza. Gainera, aditz jakin bati atzizki bat baino gehiago erants diezaiekegu (*hedadura* ‘extension, space that is covered’, *hedaketa* ‘act of spreading’, *hedakuntza* ‘diffusion, propagation’, *hedakunde* ‘act or effect of spreading’). Areago, “In recent neologisms, in particular, there is often great fluctuation for a single meaning. Thus, ‘negotiation’, for instance, may be rendered as *negoziazio* or *negoziaketa*, whereas ‘federation’ can be *federazio*, *federakunde* or *federakuntza*” (Hualde 2003: 343).

- De Rijkek (2008), azkenik, gramatikaren kapitulu desberdinetan sakabanaturik aztertzen ditu atzizkiok:
1. *-era* atzizkiak “manner acts” adierazten omen ditu; hau da, atzizki honen bidez sorturiko izenek adierazten du nola, zein modutan gertatzen den aditzak adierazitakoa; beste batzuetan, gertaera bera adierazten omen dute.
 2. *-keta* atzizkiak, aditz *ez*-estatiboei erantsirik ‘ekintza’ izenak (‘action nouns’) sortzen omen ditu, jarduerak eta prozesuak (‘activities and processes’) adierazten dituzten izenak. Baina behin baino gehiagotan ekintzaren ondorioa nabarmentzen omen da ekintza bera baino (adibidez, *erosketa* ‘purchase’, *irakurketa* ‘interpretation’ edo *salaketa* ‘denunciation, accusation’ izenen kasuan).
 3. *-men* atzizkiak, gaitasuna, ahalmena edo ‘state of mind’ adierazten omen du.
 4. *-pen* atzizkiak, aldiz, oro har, ekintzaren ondorioa edo emaitza adierazten du; zenbait urte lehenago, aldiz, (De Rijk 1991), “procès ou activité d’ordre psychologique” adierazten zuela *-pen* atzizkiak defendatu zuen. Bi atzizki desberdin balira bezala aztertzen ditu, beraz, De Rijkek (1991, 2008) *-men* eta *-pen*.
 5. *-dura* atzizkiak ere ekintzaren ondorioa adierazten du De Rijken iritziz eta *-pen* atzizkiak bezalakoxe esanahia du.

Hiruzpalau euskal gramatikari hartzea nahikoa da, batetik, zein atzizki-multzoz ari garen ikusteko; bestetik, sailkapenean dituzten desberdintasunez jabetzeko; hirugarrenik, euskalkien eragina ere kontuan hartu behar dela ikusteko;³ eta, azkenik, baina ez atzen, oso kontuan hartzekoa da Hualderen oharra, azken urteetako hitz berrietan sortzen diren zalantzak, bi edo hiru atzizkiren arteko aukerak, azpimarratzen dituena.

2. Gertaera eta emaitza izenak nola azertu

Aditzetik eratorritako hitzetan, izen zein izenondo, ohikoa da azken 25 urte hauetan, Chomskyren (1981) ereduaren eta hortik aurrera landutako proposamenetan oinarriturik, funtsezkoak diren honako elementuak eta kontzeptuak bereiztea.

2.1. Argumentu-egitura, theta-rolak eta berentzia

Aditz bakoitzak eskatzen dituen ‘argumentuak’, nahiago bada aditzaren ‘balentzia’, eta argumentu horietako bakoitzari aditzak ezartzen dion theta-rola edo interpretazio semantikoa hiztegiaren jasotzeko orduan proposatu diren moduak alde batera utzita,⁴ aski zaigu lan honetan hizkuntzalariek aipatzen dituzten θ -rolak berrikustea (Artiagoitia 2000tik hartua):

- *egilea*, predikatuak adierazten duen ekintza edo gertaeraren egilearen rola jokatzen duena. Egiletasuna nahimen edo borondatearekin lotzen da oro har; beraz, nekez izango dira egileak izaki bizigabeak.

³ *-era* atzizkia, esaterako, Hegoaldean ageri da, ez Iparraldean, *-tze* izanik baliokidea: *sorrera-sortze*, *sarrrera-sartze*, etab.

⁴ Ikus Spencer (1991) edo Grimshaw (1990).

- *thema* edo *gaia*, predikatuak adierazten duen gertaerak edo ekintzak mugitzen duen pertsonak edo izakiak jokatzen duen rola.
- *jasaillea* (ingelesez *patient*), predikatuak adierazten duen gertaera edo ekintza gertatzen zaion pertsonak edo izakiak jokatzen duena. *Egoera aldatetarekin* lotu ohi da, baina praktikan ez dira *gaia* eta *jasaillea* gehienetan bereizten. Guk ere, oro har, ez ditugu bereiziko.
- *esperimentatzailea*, predikatuak adierazten duen *egoera psikologiko* bat jasaten duen izakiak jokatzen duena.
- *onuraduna*, ekintza batetik onura ateratzen duena; kaltea atereaz gero, *kalte-duna* genuke.
- *bitartekoa*, zeinaren bidez zerbait gertatzen den.
- *lokatiboa*, zerbait gertatzen edo kokatzen den lekuak edo izakiak jokatuko lukeen theta-rola.
- *helburua*, zerbait norantz mugitzen den adierazten duen lekuari edo izakiari dagokiona.
- *iturria*, lekua edo izakia zeinetik zerbait mugitzen den.
- *proposizioa*, perpaus arruntek izan ohi duten theta-rola izendatzeko erabiltzen dena.

Batzuetan ez da erraza izaten argumentu batek zein theta-rol duen esatea, rol bat baino gehiago jokatzen duela ematen baitu:

- (2) Mirenek Amaiari loreak eman dizkio.

Adibide honetan, *Amaia*, aldi berean, onuraduntzat eta helburutzat har dezakegu. Baina Jackendoff-ek (1972) ohartarazten duen bezala, zailtasunak, aditzaren beraren esanahitik sortzen dira, ez rol tematiko horiek bereizteko zailtasunetik.

Horretaz gain, kontuan hartu behar dugu 1.1. puntuan aipatutako *gertaera* rol tematikoa ere, gertaera-egitura duten izenen kanpoko argumentua, alegia:

- (3) Leizarragaren itun berriaren itzulpenak luzaro iraun zuen.

Antzeko adibide bat hartuz, Artiagoitiak (2000: 138) dio izen-sintagma horretako kanpo-argumentua “itzultzearen beraren gertaera genuke”. Beraz, *itzulpen* izenaren argumentu-egitura honela irudika dezakegu:

- (4) itzulpen: E, egilea, *gaia*.

Itzulpen izan daiteke, ordea, emaitza-izen; kasu honetan, izenaren kanpo argumentua ez da gertaera bera, izenak adieraz ditzakeen gauzen multzoari zuzentzen zaion R argumentua baizik:

- (5) itzulpen: R, egilea, <R = *gaia*>: “norbaitek itzultitako gauza(k)”
 (6) Arestiren itzulpen guztiak liburu batean bildu dituzte.

Erabilera honetan, *itzulpen* izenak, ez du “itzultze”aren gertaera ematen aditzera, baizik “itzultzearen ondorio diren ekoizpenak edo objektuak (norbaitek itzultitako gaiak)” (ibidem).

Argumentu-egiturari eta rol tematikoei dagokienez, eragin handikoa da ez-akusatibo / ez-ergatibo bereizketa, argumentu bakarreko aditzetan. Bi aditz-klaseek argumentu

bakarra eskatzen dute, baina lehen motako aditzen argumentuak *gaia* rol tematikoa hartzen duen bitartean, bigarren motakoetan, *egilea* izango da argumentu bakar hori.⁵

2.2. Aditzen aspektu lexikoa

Vendler-ek (1957) lau mota nagusitan bereizi zituen aditzak aspektu lexikoaren arabera: jarduera adierazten dutenak, lorpenak (*accomplishments*), burutzapenak (*achievements*) eta egoera adierazten dutenak.⁶ Aldi berean, adierazten duten ekin-tzak amaierarik baduen ala ez kontuan hartuta, lorpenak eta burutzapenak aditz telikoak direla esango dugu (*aurkitu* edo *bete*, esaterako), eta egoera zein jarduera adierazten dutenak, aldiz, ez-telikoak (*jakin*, *ibili*).

Modu batera baino gehiagotara irudikatu da Vendler-ek bereizitako aditz-mota hauetako bakoitzaren esanahi-zatikatzea (Van Valin 1990, 1993; Pustejovsky 1995). Funtsean, onartzen badugu burutzapenek egoera dutela barruan, eta lorpenak gertaera konplexuak direla, jarduera eta burutzapena inplikatzeko dutenak, honako esanahi-zatikatzeak proposatu genituzke:

- a) EGOERA: predikatu' (x) edo (x, y)
- b) BURUTZAPENA: BILAKATU predikatu' (x) edo (x, y)
- c) JARDUERA C+/- Agentiboa): (DO (x)) [predikatu' (x) edo (x, y)]
- d) LORPENEA: ϕ ARAZI ψ , ϕ jarduera predikatu izanik, eta ψ burutzapen predikatu

2.3. Esanahiaren araberako aditz-motak

Orain arte ikusi ditugunak baino ugariagoak dira hizkuntzalariak bereizi dituzten aditz-mota semantikoak (Levin 1993, Campos 1999, Oyharçabal 1992, 2003, Artiagoitia 2000, Alberdi 2003 edo Etxepare 2003). Autore hauetako batek baino gehiagok, eta beste askok, argumentu-egitura, batzuetan theta-rolak, eta esanahia ere kontuan hartuaz sailkatu dituzte aditzak.

Euskal hizkuntzalarien sailkapenak kontrajartzean ohartzen gara badela auzi bat euskaraz oraindik guztiz konpondu gabe dagoena, ez-akusatibo / ez-ergatibo bereizketari dagokiona. Bi aditz klaseek argumentu bakarra izan arren, argumentu bakar hori barne-argumentua da ez-akusatiboen kasuan, *gaia* theta-rola hartzen duena; ez-ergatiboetan, ostera, kanpo-argumentua, *egilea* theta-rola hartzen duena.

Bereizketa hau euskarara aplikatzean, bat etorri dira hizkuntzalariak *hitz egin* modukoak ez-ergatiboak direla esaterakoan; *dimititu* edo *eskiatu* bezalakoetan ere ez dago zalantza handiegirik, argumentu bakarrari dagokion theta-rola *egilea* baita (hau da, borondatezko ekintzaz ari gara). Baina Oyharçabalek (1992) erakutsi du Ipar-Ekialdeko hainbat hizkeratan ez-ergatibo liratekeen aditz sorta badela *da* laguntzailea hartzen duena (*jolastu*, *mendekatu*, *oldartu*, *bazkaldu*, *afaldu*...). Bestetik, *iraun*, *iraikin*, edo *distiratu* ("borondaterik gabeko estimulu-isurtze aditzak", Artiagoitia 2000) aditzek *du* laguntzailea hartzen dute (eta horregatik sailkatu ditu Etxeparek "aditz

⁵ Bi aditz-mota horiek bereizteko zein irizpide balia daitezkeen hizkuntza desberdinetan ikusteko, Sadler eta Spencer (1998).

⁶ Aspektu lexikoaren araberako beste sailkapen bat ikus daiteke de Miguel (1999).

trantsitiboen” artean), baina θ -rola *gaia* izango litzateke (eta horrek ez-akusatiboan artean sailkatzera eramango gintuzke). Nolanahi ere ez da oraingo helburua auzi honi irtenbidea ematea.

Eman dezagun, laguntzaile-mota hartzen dugula oinarri euskaraz.

2.3.1. Da laguntzaile-dun aditzak (argumentu bakarrekoak)

- a) *izan* eta *egon*, izaki mailako eta egoera mailako predikazioa adierazten dutenak hurrenez hurren; edo adimen-egoera edo egoera fisikoa adierazten duten predikazioak (*berol/hotz egon*, *haserre egon*...).
- b) gertaera, agerrera adierazten dutenak:
 - (7) a. gertatu, pasatu, jazo
 - b. suertatu, tokatu, fortunatu (zoriaren ondoriozko gertaera)
 - c. agertu, azaldu (inkoatibo/kausatibo oposizioa izan dezaketenak, *da / du*)
 - d. desagertu (ez du onartzen inkoatibo/kausatibo oposizioa)
- c) egoera-aldaketa adierazten dutenak:
 - kausatibo/inkoatibo oposizioa era dezaketenak (izenondoetatik eratorriak horrelakoak izaten dira):
 - (8) sortu, garatu, ugaltu, ondu; bihurtu, bilakatu, erre, ito, puztu, zuritu, nabarmendu, nahastu, hondoratu, gogortu, txikitu, lehertu, ireki, apurtu, berotu, hil, itxi, hautsi, zabaldu, arraildu, belztu, edertu, hoztu, puskatu, idortu, urtu, gorritu, gizendu, argaldu...
 - kausatibo/inkoatibo oposiziorik era ezin dezaketenak:
 - (9) jaio, loratu, lilitu, heldu...
 - emozio-erreakzio aditzak:
 - (10) harritu, izutu, nahasi, haserretu, aspertu... (rol tematikoa ‘esperimentatzailea’ dela pentsa daiteke)
- e) leku-aldaketa adierazten dutenak (Artiagoitiak ‘norabide jakineko mugimendua adierazten dutenak’ moduan sailkatuak):
 - kausatibo/inkoatibo oposizioa era dezaketenak:
 - (11) agertu, amildu, atera, elkarretaratu, etxeratu, goititu, hurbildu, igan, ilki, jaitsi, jalgi, joan, sortu, urrundu, gelditu...
 - kausatibo/inkoatibo oposiziorik era ezin dezaketenak:
 - (12) ailegatu, etorri, joan, erori, partitu, jaiki, itzuli, irten; kabitu; ibili
- f) ez-ergatiboak:
 - (13) gogoetatu, jolastu, dantzatu, borrokatu, jokatu, mendekatu, mintzatu
- g) erreflexiboak:

(14) garbitu, orraztu, jantzi...

h) *eguraldi* aditzak:

- predikazio ez-ebentiboak, *egon* aditzarekin osatzen dira (*berol/hotz/ateri... dago*)

i) aspektu eta kontrol aditzak:

(15) ari(tu), hasi, ibili (idazten ibili), joan (ohitzen joan), saiatu, ahalegindu

2.3.2. *Zaio laguntzaileadun aditzak (bi argumentukoak)*

a) mugimendua adierazten duten aditzak: *joan, baliatu*. Datiboa hartzen duen argumentuak, mugimenduaren *helburua* adierazten du; beste batzuetan, jabetza erlazioa adierazten du, subjektu absolutiboaren eta datiboa hartzen duen argumentuaren arteko jabetza erlazioa.

b) aditz psikologikoak, barne-egoeraren aldaketa adierazten dutenak; erlazioa, beraz, prozesuaren eta esperimintatzailearen artekoa da. Bi azpisail bereizi ohi dira, esperimintatzaile theta-rola sintagma datiboak adierazi (Artiagoitiak (2003) *gustatu* klase deitu diona, Belletti eta Rizziri (1988) jarraituaz), edo sintagma absolutiboak:

(16) damutu, gustatu, interesatu, bururatu, otu, urrikaldu, errukitu

2.3.3. *Du laguntzaileadun aditzak*

a) ez-ergatiboak, *du* laguntzailea hartu arren, eta subjektua ergatiboarekin markatu arren, objekturik ez dutenak:⁷

(17) bozkatu, eskiatu, nabigatu, eutsi, bazkaldu, afaldu, dimititu, kantatu

Aditz ez-ergatiboak dira, halaber, 'izena + *egin*' egiturako predikatu konplexuak,⁸ subjektuak ergatiboa hartzen baitu.⁹

Hemen sar daitezke *eguraldi* aditzak ere, *eguraldi*-aldaketaren ondorioa adierazten dutenak (*hoztu/ilundu/atertu... du*).

b) ez-akusatiboak (goian esana onartzen badugu):

(18) distiratu, irakin, iraun, usaindu; dir-dir egin, diz-diz egin, ñir-ñir egin

(Artiagoitiak ez-akusatiboaren artean sartzen dituenak)

c) kausatibo / inkoatibo alternantzia duten aditzak (balio arazlean): askotan ize-nondoetatik eratorritako aditzak, egoera-aldaketa adierazten dutenak:

(19) garbitu, zikindu, arindu, ilundu...

⁷ Ikus bereziki Alberdi (2003).

⁸ Ikus Ortiz de Urbina (1989) edo Laka (1993).

⁹ Esanahiari dagokionez modu askotakoak izan daitezkeen arren (ikus Etxepare 2003), gertaera adierazteko aukera bakarra dute guztiek, *egite* izena, alegia (*eztul egite, marmar egite, gogoeta egite, etab.*). Bestalde, badira bestelako predikatu konplexuak ere, 'izena+ *eman/hartu*' egiturakoak, baina hauek ere *hartze* eta *emate* beste aukerarik ez dutenak (*min hartze, atsedeen hartze, min emate...*).

- izenondoetatik eratorriak izan ez arren, badira aditzak alternantzia hau erakusten dutenak, ‘norabide jakineko mugimendu’ adierakoak: *sartu, atera*
- (20) autoa sartu du / autoa atera du
- mugimendu baten helburua adierazten duen izena oinarri duten aditzekin ere alternantzia bera aurkituko dugu:
- (21) etxeratu, oheratu, kaleratu, azaleratu...
- d) *erakutsi* motako aditzak (Artiagoitia 2003), subjektuak *instrumentu* rola hartzeak bereizten dituenak:
- (22) agertu, akuilatu, apaindu, astundu, atzeratu, aurreratu, azkartu, babestu, begiratu, behaztopatu, eragotzi, erakutsi, estali, ezeztatu, gorde, kutsatu, laburtu, kitatu, leundu, lagundu, mehatxatu, osatu, zulatu...¹⁰
- e) subjektuari *agente, egile* rol tematikoa ematen dioten aditzak:
- (23) libratu, babestu, zaindu, defendatu, armatu, bota, prestatu, saldu, erosi, ekarri, eskaini, eman¹¹
- esate, pentsatze* edo *epaitze* aditzak:
- (24) aditu, adierazi, adostu, agertu, azaldu, agindu, aholkatu, aipatu, salatu, sortu, zabaldu, amestu, asmatu, aurreratu, iragarri, aldarrikatu, entzun, erabaki, esan, erakutsi, erantzun, eskatu, galdetu, idatzi, irakurri, ihardetsi, ikasi, jakin, kontatu, igarri, pentsatu, ukatu...
- iragangaitzak (bi argumentukoak izan arren, barne-argumentuak -z kasu-marka hartzen du):
- (25) akordatu, jabetu, ohartu, mintzatu; gogoratu, gomutatu (*da* nahiz *du* izan daitezkeenak)
- *irudikatzea* adierazten duten aditzak:
- (26) irudikatu, errepresentatu, margotu
- f) predikatu psikologikoak:
- hauetako batzuetan esperimintatzaile rola beti subjektu ergatibo moduan azalduko zaigu, eta estimulua edo bitartekoa izango da objektu absolutiboa:
- (27) etsi, miretsi, ederretsi, gurtu, gutxietsi, gaitzetsi, onetsi, estimatu, errespetatu, desiratu edo irrikatu, onartu, jasan
- Aspektuari dagokionez, hauetako batzuek egoera adierazten dute (*errespetatu, desiratu, irrikatu, jasan*); beste batzuek, ostera, *etsi* bigarren osagai dutenek,

¹⁰ Hauetako batzuk *da* laguntzailearekin ere erabiltzen dira.

¹¹ Eztabaida daiteke ez ote litzatekeen egokiago hurrengo sailean sartzea, guztiek onartzen baitute *omuraduna* argumentua. Beste modu batera esanda, zein da benetako argumentu-egitura, bi argumentukoala ala hirukoa? Nolanahi den, sintaxian askotan datibo-sintagmarik gabe ageri direnez, hemen sartu ditut.

iritzia, eta iritzi horren amaiera den egoera adierazten dute (beraz, iritzi-aditza dute, *etsi*, eta iritzi horren amaiera adierazten duen adjektiboa).

— beste batzuetan, Belletti eta Rizziren (1988) *kezkatu* klasea osatzen dutenean, objektua da *esperimentatzaile* rol tematikoa hartzen duena, eta *bitartekoa* edo *kausa* subjektuak adierazten duena:¹²

(28) harritu, izutu, liluratu, poztu, enoatu, kezkatu, aspertu, beldurtu, arduratu, engainatu, entretenitu, erakarri, ernatu, ernegatu, erotu, es-tutu, larritu, ikaratu, mindu, nahastu, nekatu, penatu, sumindu, sutu, tristatu, txunditu, zoratu, harrotu, gogaitu, hunkitu, lotsatu, asaldatu, urduritu, alaitu, zapuztu, haserretu...¹³

2.3.4. Dio laguntzailea hartzen duten aditzak

a) hiru argumentuko aditzak, datiboa hartzen duen argumentuak *onuraduna* izanik rol tematikoa. Mota honetako aditz gehienek dute oinarrizkoagoa den erabilera bat, trantsitiboa, bi argumentukoa:

(29) erakutsi, kontatu, erantzun

b) bi argumentukoak izan arren, *dio* laguntzailea hartzen dutenak:

(30) ekin, iritzi, eutsi, eman (*negarrari eman*)

c) alternantzia duten aditzak, *du* / *dio* laguntzailearen arteko alternantzia, euskalkien arabera:

(31) deitu, lagundu, bultzatu, jarraitu, begiratu, barkatu, esetsi, itxaron, abisatu, utzi

Alderdi hauek guztiak aztertu beharko genituzke gertaera eta emaitza-izenetan (eta, jakina, hauen oin diren aditzetan). Tesi baterako edo gehiagotarako emango lukeen lana izanik, oraingo honetan, argumentu-egitura, theta-rolak eta sailkapen semantikoa biltzen dituen aditzen sailkapenetik abiatuta saiaturako gara *-era*, *-keta* edo *-men* / *-pen* atzizkien azterketan aurrera egiten.

3. *-era*, *-keta*, *-men* / *-pen*

Ez dira hauek guztiak, jakina, baina bai emankorrenak, azken urteetan aditz-izenak sortzeko gehien baliatu ditugunak. Nolanahi ere, atzizki hauek zein motatako aditzak hartzen dituzten aztertzen hasi aurretik, hiruzpalau ohar egitea komeni da.

¹² Ikus Oyharçabal (2003) horrelako aditz bikoteen azterketa kausatiboak dituen zailtasunez jabetzeko.

¹³ 'izena + **edun*' egiturakoak ere izan daitezke predikatu psikologikoak, adimen-egoera adierazten dutenak (*desio izan*, *gorroto izan*, *maite izan*, *erruki izan*...), baina gertaera adierazteko modu bakarra dutenak (*desio izate*, etab.).

Lehenik, erdaretan aditz-izena aurkitzen dugun bakoitzean euskaraz ere aditz-izena behar dugun ala perpaus egituraren aldeko hautua egitea egokiago ote genukeen aztertu behar genuke.

Bigarrenik, gogoan izan behar genuke erdaretan *-ción* azaltzeak, esaterako, ez duela esan nahi nahitaez *-keta*, *-pen* edo *-kuntza* atzizkien bidezko ordaina behar dugunik. *Edición*, adibidez, *argitaraldi* izan daiteke egoki asko, testuinguruaren arabera. Ondoko adibidean, *elección*, *bozkaldi* den bezalaxe:

- (32) “Sukarra gorenean izanen da igandean, deputatuen bozkaldiarekin Hegoaldean, herrietako eta kantonamenduetako bozkaldiekin Iparraldean” (*Herria*, 2008-03-06)

Hirugarrenik, ez genuke arazorik edo konplexurik izan behar tradizioan ongi errotua dugun *-zio* hartzeko, batez ere maileguetan: *manifestazio*, *ebaluazio*... Euskal oinei ere erantsiaz *amorrazio*, *asmazio* edo *ukazio* sortu baditugu, zergatik ezin ditugu *manifestación* edo *evaluación* bere horretan geureganatu *ebaluaketa* bezalakoak sortzen ibili gabe?

Laugarrenik, *-ción* edo *-miento* bezalako atzizkien bidez sorturiko erdal izena ordezkatu nahi dugunean, merezi luke Mitxelena hitzak, Sarasolaren *Euskal Hiztegiaren* atariko gisa idatziak, gogoan izatea:

Egia da (...) delako *unificación* goitar hori azaldu daitekeela euskaraz. Aski genuke, adibidez, *batze* edota nik neronek usatu izan dudana *bateratze*. Honek ere badu, ordea, bere koska: norbaitek esan omen du hizkuntza landuetan (...) *-te*, *-tze* bezalako gramatika-atzizki arrunt batek ordezkarik hoberik eta berezirik izan ohi duela.

Tira, ingelesa aski landua eta ikasia da eta *-ing* ez dabil hain urrutiko gure atzizkitik. Halaz guztiz, ordez, barra-barra erabiltzen dute *-ing*.

Izan ere, 2.4. puntuan ikusi ditugun aditz guztiek, euskal aditz guztiek, onartzen dute *-tze* atzizkia erantsi eta izena sortzea, *gertaera* adiera izango duena. Eta askok eta askok, horixe dute aukera bakarra.

3.1. *-era* atzizkia

Oro har *da* motako aditzak dira *-era* atzizkia hartzen dutenak, ez-akusatiboak:

- a) kokapena edo norabide jakineko mugimendua adierazten dutenak:

(33) etorrera, igoera, jaitsiera, joanera, itzulera, irteera, sarrera, jaikiera; ibilera, bilera

- b) gertaera, agerrera adierazten dutenak (baina ez zoriaren ondoriozko gertaera):

(34) gertaera, jazoera, agerrera

- c) egoera-aldaketa adierazten dutenak; baina sail honetako gutxi batzuk baino ez direnez, komeniko litzateke xehekiago begiratzea (izenondoetatik eratorriko aditzek, adibidez, ez dute *-era* atzizkia hartzen):

(35) sorrera, bilakaera, itxiera

- d) izaki mailako eta egoera mailako predikazioa adierazten dutenak:
 (36) izaera, egoera
- e) bihurkariak:
 (37) orrazkera, janzkera
- f) badira, baina, aditz iragankorrek ere, *egilea-gaia* egiturakoak, edo *onuraduna-gaia*; batzuk *esatea*, *pentsatzea*... adierakoak:
 (38) idazkera, hautaera, erabilera, kontraera, pentsaera, eskaera, esaera

3.2. *-keta* atzizkia

Oro har, *du* motako aditzak dira *-keta* atzizkia hartzen dutenak, transitiboak, baina ez predikatu psikologikoak; ezta ez-ergatiboak ere:

- a) *egile-gaia* rol tematikoak dituzten aditzak dira, oro har, *-keta* atzizkia hartzen dutenak:
 (39) erosketa, erakusketa, zainketa, zapalketa, prestaketa
- b) kausatibo/inkoatibo alternantzia dutenak, balio arazlean:
 (40) garbiketa, zuriketa, leherketa, hilketa, erreketeta, apurketa, nahasketa, al-daketa
- c) *erakutsi* motako aditz batzuek ere onartzen dute *-keta*, nahiz Artiagoitiaren (2003) iritziz subjektuak batzuetan *instrumentu* rola hartu, eta ez *egile*arena:
 (41) apainketa, erakusketa, osaketa, zulaketa, leunketa

Oro har, badirudi *-keta* atzizkiak, subjektuari *egilea* edo *kausa*, *arazlea* rol tematikoa ematen dioten aditzak eskatzen dituela.

3.3. *-men/-pen/-mendu* atzizkia

Gertaera ala *emaitza* adiera duten azterkizun utzirik ere, aurreko bi atzizkiak baino azpikategorizazio zabalagokoa da *-men/-pen*. Oro har predikatu psikologikoak dira atzizki honen oinak.

- a) *esperimentatzaile* rola subjektu ergatiboak adierazten du:
 (42) miresmen, gaitzespen, onespén, onarpen
- b) *kezkatu* klasea osatzen duten aditzak:
 (43) harrimen, liluramen, erakarmen, eromen, zoramen
- c) *esperimentatzailea* subjektu absolutiboak adierazten du:
 (44) urrikalmen; harrimen, nahasmen, izumen

- d) predikatu psikologiko ez izan arren, *esatea, pentsatzea...* adierazten duten aditzak:
- (45) adierazpen, ihardespen, aipamen, asmamen, iragarpen, aldarrikapen, azalpen
- e) izaki bizidunen zentzuak adierazten dituzten aditzak:
- (46) usaimen, entzumen, ikusmen, dastamen, ukimen

“Eginkizuna ez da amaitu” idatzi dut hasieran. Horixe bera azpimarratu beharko dut amaieran. Hizpide izan ditudan atzizkien azterketari dagokionez ere eginkizuna ez baita amaitu: *gertaera* izenak ala *emaitza* izenak osatzen dituzten, azterkizun geratu zaigu; eta aditzei dagokienez ere xehetasun eta zehaztasun gehiago eman beharko dira. Urrats txikitxo bat izan da saio hau. Hizkuntzalaritzan askotan ikusten dugun *work in progress* edo zinemaldi batean edo bestean ikusten ditugun *cine en construcción* horien antzerakoa. Egiten ari garen, baina oraindik amaitu gabe dagoen ikerlana, alegia. Izena bera, euskal gramatika lantzean, Gramatika Batzordeak aukeratu duen *Gramatika. Lehen urratsak* horretatik hartu duena. Eta keinu bat ere izan nahi duena Patxi Goenagarengandik ondorengo urteetan ere uzta joria espero dugula esateko; haren lana eta ekarpena *garabidean* dela, ez duela bidea amaitu. Urte askoan jarrai dezala euskararen bideetan barrena!

Bibliografia

- Alberdi, X., 2003, “The transitivity of borrowed verbs in Basque: an Outline”, in Oyharçabal (arg.), 23-46.
- Artiagoitia, X., 1995, “-Garri atzizkiaren izaera bikoitzaz: zergatik den maitagarria bezain mingarria”, *ASJU* 29: 2, 355-405.
- , 2000, *Hatsarreak eta parametroak lantzen*, Arabako Foru Aldundia-EHU, Gasteiz
- , 2003, “The case of an enlightening, provoking and admirable Basque derivational suffix with implications for the theory of argument structure”, in Oyharçabal (arg.), 147-183.
- Azkue, R. M., 1923-25, *Morfología Vasca*. Berrarg. 1969, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- Belletti, A. eta L. Rizzi, 1988, “Psych-Verbs and θ -theory”, *NLLT* 6, 291-352.
- Booij, G., 1988, “The Relation between Inheritance and Argument Linking: Deverbal Nouns in Dutch”, in M. Everaert, A. Evers, R. Huybrechts & M. Trommelen (arg.) *Morphology and Modularity. In honour of Henk Schultink*, Foris, Dordrecht, 57-73.
- Campos, H., 1999, “Transitividad e intransitividad”, in I. Bosque & V. Demonte (arg.), *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Espasa, Madrid, 1519-1574.
- Chomsky, N., 1981, *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht.
- Etxepare, R., 2003, “Valency and argument structure in the Basque verb”, in Hualde & Ortiz de Urbina (arg), 363-425.
- Fabb, N., 1984, *Syntactic Affixation*, Doktorego tesia, MIT.
- Gràcia, Ll., T. Cabré, S. Varela, eta M. Azkarate (arg), 2000, *Configuración morfológica y estructura argumental: léxico y diccionario*, UPV/EHU, Bilbo.
- Goenaga, P., 1984, *Euskal sintaxia: Konplementazioa eta nominalizazioa*, Doktorego tesia, UPV/EHU.

- Grimshaw, J., 1990, *Argument structure*, MIT Press, Cambridge MA.
- Haspelmath, M., 2002, *Understanding Morphology*, Arnold, London.
- Higginbotham, J., 1985, "On Semantics", *LI* 16, 547-621.
- Hualde, J. I. eta J. Ortiz de Urbina (arg.), *A Grammar of Basque*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- Jackendoff, R., 1972, *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, MIT Press, Cambridge MA.
- Lafitte, P., 1944, *Grammaire Basque (Navarro-Labourdin Littéraire)*. Berrarg. 1979, Elkar, Donostia.
- Laka, I., 1993, "Unergatives that Assign Ergative, Unaccusatives that Assign Accusative", in J. Bobaljik eta C. Phillips (arg), *Papers on Case & Agreement I*, Cambridge MA: MIT Working Papers in Linguistics, Volume 18, 149-172.
- Levin, B., 1993, *English verb classes and alternations: a preliminary investigation*, University of Chicago Press, Chicago
- , & M. Rappaport, 1988, "Non-event *-er* nominals: A probe into argument structure", *Linguistics* 26, 1067-1083.
- Levy, J., 1978, *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*, Academic Press, New York/San Francisco/London
- Ortiz de Urbina, J., 1989, *Parameters in the Grammar of Basque*, Foris, Dordrecht.
- Oyharçabal, B., 1992, "Structural Case and Inherent Case Marking: Ergaccusativity in Basque", in J. Lakarra eta J. Ortiz de Urbina (arg), *Syntactic Theory and Basque Syntax*, *ASJU-ren Gehigarriak* 27, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 309-342
- , 2003, "Lexical causatives and causative alternation in Basque" in B. Oyharçabal (arg.), 223-253.
- , (arg.), 2003, *Inquiries into the Lexicon-Syntax Relations in Basque*, *ASJU-ren Gehigarriak* 46, EHU-Gipuzkoako Foru Aldundia, Bilbo-Donostia.
- Perez Gaztelu, E., I. Zabala, eta Ll. Gràcia (arg.), 2004, *Las fronteras de la composición en lenguas románicas y en vasco*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- Piera, C. eta S. Varela, 1999, "Relaciones entre Morfología y Sintaxis", in I. Bosque & V. Demonte (arg.), *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Espasa, Madrid, 4367-4422.
- Pustejovsky, J., 1995, *The generative lexicon*, MIT Press, Cambridge MA.
- Rijk, R. P. G. de, 1991, "Deux suffixes capricieux: *-pen* et *-men*", in J. A. Lakarra (arg.), *Memoriae L. Mitzelena magistri sacrum*, *ASJU-ren gehigarriak* XIV, Donostia, 709-751.
- Berrarg. bere R. P. G. de Rijk 1998, *De Lingua Vasconum: Selected Writings*, Supplements of the *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"* n° XLIII, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 1998: 301-345.
- , 2008, *Standard Basque. A Progressive Grammar*, The MIT Press, Cambridge MA.
- Sadler L. eta A. Spencer, 1998, "Morphology and Argument Structure", in A. Spencer & A. Zwicky (arg.), *The Handbook of Morphology*, Blackwell, Oxford, 206-236.
- Van Valin, R. D., 1990, "Semantic parameters of split intransitivity", *Lg* 66, 221-260.
- , 1993, "A synopsis of role and reference grammar", in R. D. Van Valin, Jr (arg.), *Advances in Role and Reference Grammar*, John Benjamins, Amsterdam, 1-164.
- Varela, S., 1990, "Composición nominal y estructura temática", *RESL* 20: 1, 55-81.
- Vendler, Z., 1957, "Verbs and times", Berrar. Z. Vendler, 1967, *Linguistics in philosophy*, Cornell U.P., Ithaca, NY, 97-121.
- Williams, E., 1981, "Argument Structure and Morphology", *The Linguistic Review* 1, 81-114.